

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА імені МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА – СКАРБНИЦЯ ДУХУ ЛЮДСЬКОГО

Люди перестають мислити,
коли перестають читати
Дені Дідро

Олег Сербін
доктор наук
із соціальних комунікацій,
професор,
в.о. генерального директора
Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого,
член Президії Української
бібліотечної асоціації,
м. Київ

Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка – одна з найстаріших і найбільших діючих бібліотек Києва, яка надає користувачам повний спектр інформаційно-бібліотечних послуг.

Бібліотека була заснована 1834 року як книгозбірня університету Святого Володимира. Основу фондів університетської бібліотеки склали книжкові зібрання Волинського (Кременецького) ліцею, правонаступником якого став університет. З перших днів існування університету св. Володимира бібліотека розташовувалася в його приміщеннях – спершу в орендованому будинку купця *Бухтєєва* на Печерському форштадті (вул. Гейсівська, нині – Левандовська), а під час зведення головного («Червоного») корпусу архітектором *Вікентієм Беретті* окремі з його приміщень були спеціально відведені під бібліотеку.

Із розбудовою університету, зі збільшенням кількості студентів, а відповідно і зростанням кількості книг, приміщення для бібліотеки ставало тісним та незручним для користування. Тому вже з кінця XIX ст. Радою університету неодноразово ставилося питання про зведення для бібліотеки окремого спеціального будинку. У 1890-х роках був розроблений і представлений Міністерству народної освіти проект будинку бібліотеки, один з яких був схвалений Радою професорів, проте не був затверджений Міністерством народної освіти через брак 300 тис. крб., необхідних для будівництва.

Наступна спроба спорудження університетської бібліотеки мала місце в 1900 році. Спроектований за зразком бібліотеки м. Лейпцига будинок мав бути розміщений у Ботанічному саду, навпроти Володимирського собору. Цей проект був представлений 29 травня 1901 р. Раді університету, яка ухвалила його і звернулася з клопотанням перед Міністерством народної освіти про фінансування його будівництва. Проте Міністерство і цього разу не знайшло можливостей для виділення відповідних коштів.

У той же час ситуація зі збереженням книг у будівлі університету Святого Володимира все більше ускладнювалася і проблема побудови для бібліотеки спеціального приміщення залишалася гострою. Влітку 1909 р. архітектор *Василь Осмак* та директор університетської бібліотеки *Веніамін Кордт* їздили у відрядження до м. Дармштадт (Німеччина), де ознайомилися з новітніми досягненнями у справі бібліотечних технологій – щойно обладнаною будівлею Гесенського технічного університету. У листопаді 1910 р. В. Осмак представив правлінню університету новий проект бібліотечної споруди. Цей проект було передано будівельному комітету Міністерства народної освіти, який на засіданні 29 грудня 1910 р. схвалив його, висловивши при цьому певні зауваження. Поправлений таким чином проект будинку бібліотеки був готовий вже в травні 1911 року. Бібліотека на той час нараховувала вже майже 400 тис. томів книг.

Керівництво університету також звертало увагу і на естетичну сторону справи, керуючись принципом, що будівля бібліотеки, яка буде збудована поруч із головним фасадом університету, повинна за своїм архітектурним стилем відповідати стилю будови університету. Місцем розташування будинку бібліотеки було обрано південний двір університетської садиби, для чого було зруйновано старі цегляні будівлі переважно господарчого призначення, що розташовувались на цьому місці.

Позитивну відповідь Міністерства на поданий остаточний варіант проекту університет отримав лише в жовтні 1912 року. При цьому загальна сума в розмірі 519,048 карбованців, яку керівництво університету просило для реалізації проекту, здалася Міністерству завищеною, і воно запропонувало, не змінюючи сутності проекту, віднайти можливості для здешевлення будівництва. Згідно з початковим проектом передбачалося, що сховища бібліотеки матимуть запас місця для надходження книг упродовж наступних 50 років. Саме це і стало основним об'єктом зменшення витрат: архітектор В. Осьмак пішов шляхом скорочення обсягу книгосховища завдяки зниженню його запасу до 12–15 років. Таким чином, лише в 1913 році, після ряду повторних клопотань, університету вдалося отримати кредит в сумі 434 351 крб.

Виконавець робіт зобов'язувався до 15 жовтня 1914 року здійснити земляні, кам'яні та інші необхідні роботи. Проте Перша світова війна ускладнила виконання робіт, вони були завершені лише в жовтні 1916 р. В умовах військового часу зросла вартість будівельних матеріалів, тому вже на початку будівництва стало зрозумілим, що кошторисної суми для будівництва не вистачить. Все ж таки будівельна комісія санкціонувала виконання робіт, сподіваючись згодом отримати від уряду додаткові асигнування на будівництво. Міністр народної освіти пообіцяв посприяти у виділенні кредиту на ці витрати, проте цього не сталося й необхідні кошти так і не надійшли. Таким чином, книжкові багатства однієї з найбільших університетських бібліотек повернулися на свої звичні місця в Головному корпусі університету, а будівництво було на деякий час загальмовано.

Водночас за правління гетьмана *Павла Скоропадського* було засновано Всенародну бібліотеку України. Але і про будівлю бібліотеки університету Св. Володимира уряд

Гетьманату не забував. Так, влітку 1918 року тим же архітектором В. Осьмаком було складено кошторис на добудову книгосховища та інших приміщень, який за сприяння міністра народної освіти *Миколи Василенка* був профінансований Міністерством відкриттям кредиту в розмірі 500 тис. крб. Проте стрімке зростання цін на будівельні та інші матеріали призвело до того, що за кілька місяців необхідна для добудови сума зросла майже вдвічі, і уряд був не в змозі профінансувати будівництво в повному обсязі, отже будинок залишався незавершеним. І все ж, у 1918 році значна його частина була оштукатурена, вся будівля була засклена й були вставлені приладдя для опалення.

Уряди змінювалися, ціни продовжували зростати, але проблема завершення будівництва залишалася й надалі гострою. Тож з лютого 1919 року відповідні прохання від університету спрямовувалися вже до відповідальних органів Української радянської республіки.

У зв'язку зі схваленням Раднаркомом проекту добудови було підготовлено відповідний законопроект про виділення на ці потреби суми у 858 000 із необхідних понад 1,5 млн. крб., з якої планувалося здійснити найнеобхідніші роботи. Проте через фінансові труднощі їх так і не було здійснено. Процес будівництва було загальмовано, і наступні майже 10 років споруда університетської бібліотеки залишалася в недобудованому та непридатному для користування стані.

А вже від 1920 року згідно з радянськими освітніми реформами організація роботи вищої школи зазнала докорінних змін – відбулася руйнація системи університетів і створення натомість Інститутів народної освіти та галузевих інститутів. Про таку розкіш, як добудова бібліотеки Київського інституту народної освіти (КІНО), тепер уже колишнього «університету», за тих умов взагалі не йшлося.

Тоді ж, на початку 1920-х років, поряд з будинком КІНО (головним корпусом університету), в приміщенні, яке нині займає Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка (бульвар Т. Шевченка, 14) і де на початку 1920-х розміщувалися установи Всеукраїнської академії наук (ВУАН), розташувалася і Всенародна бібліотека України (ВБУ). Упродовж першої половини 1920-х років керівництво ВБУ неодноразово зверталось до відповідних інстанцій з клопотаннями про збільшення штату працівників, коштів та окремого приміщення спеціально для бібліотеки.

Загрозливою була в цей час і ситуація з бібліотекою КІНО, яка розміщувалася на старому місці в головному корпусі: давалися взнаки давні проблеми перевантаження книгами університетських приміщень – книжковий фонд бібліотеки нараховував уже 800 000 томів.

За таких обставин, коли академічне життя потроху почало налагоджуватись, предметом розгляду стало й питання про виділення для ВБУ спеціального окремого приміщення. І хоча керівництво ВБУ клопоталося про передання бібліотеці лише всього тодішнього будинку ВУАН на бульварі Т. Шевченка, 14, в органах управління наукою згадали про недобудований бібліотечний корпус «колишнього університету». Було прийнято рішення віддати його в розпорядження ВБУ, але не лише саме приміщення, а й значну частину книжкового фонду бібліотеки КІНО, тобто колишньої університетської.

Таке рішення – передати будинок бібліотеки, що будувалася як університетська, до ВБУ і перевести до неї ж частину книжкових фондів колишнього університету – відповідало функції радянської влади в умовах, коли замість класичних університетів діяли галузеві інститути, призначення яких було цілком прикладним – підготовка фахівців різних галузей народного господарства та соціальної сфери. Для реалізації цієї мети була потрібна переважно навчальна література. Наукова робота в той час зосереджувалася здебільшого в системі Академії наук, яка й повинна була, за задумом влади, зібрати в своїй бібліотеці основну наукову та історичну літературу. І хоча керівництво ВБУ не піднімало питання про передання до неї будівлі й фондів університетської бібліотеки, саме таку позицію радянська влада взяла за основу. Тож 21 листопада 1925 року Президія Укрнауки (підрозділ Наркомату освіти) прийняла рішення про передачу бібліотеки КІНО до ВБУ та добудову для неї бібліотечного корпусу.

При цьому майно і більшість книг (це в основному «фундаментальна бібліотека») відходили до ВБУ, а в складі бібліотеки КІНО лишалася переважно навчальна література. Таким чином, особливо цінна частина університетської бібліотеки опинилася в приміщенні, яке будувалося для неї, але вже в складі Всенародної бібліотеки України.

Після прийняття у 1926 році рішення про добудову приміщення бібліотеки та переведення до неї ВБУ було зроблено певні ремонтні роботи, але фінансування було недостатнім, і будинок руйнувався й далі. До капітального ремонту та добудови справа дійшла лише через кілька років. Проте через недостатнє фінансування було зведено лише частину будинку, який почала займати бібліотека, а добудову другої половини нового будинку було перенесено на 1929–1930 рр.

А тим часом у 1933 році рішенням Уряду України була відновлена діяльність Київського державного університету (замість ліквідованого КІНО). Книжковий фонд, який

залишився в університеті після передачі основної його частини ВБУ, нараховував 120–130 тисяч екземплярів. Книги розміщувалися, як і раніше, у різних приміщеннях головного навчального корпусу університету (вул. Володимирська, 60).

У 1939–1940 роках КДУ ім. Т. Шевченка отримав поруч з головним новий навчальний корпус, приміщення якого планувалось для організації навчального процесу гуманітарних факультетів. Цей будинок був зведений теж за проектом архітектора В. Осьмака і отримав згідно з його задумом архітектурну форму, ідентичну будівлі колишньої університетської бібліотеки. Завдяки цьому названі будівлі утворили найкращий у місті класичний ансамбль, домінуюча роль у якому належить створеному **В. Беретті** головному («Червоному») університетському корпусу. В 1940 р. університетська бібліотека отримала статус наукової.

Натомість ситуація зі збереженням книжкового фонду університету залишалась складною. Відсутність спеціального бібліотечного приміщення унеможливлювала його відповідне зберігання і раціональне використання студентами й науково-педагогічними працівниками. У зв'язку з цим керівництвом університету було прийнято вимушене рішення – організувати бібліотеку на базі Корпусу гуманітарних факультетів. Це рішення дозволило створити єдині можливі на той час умови для розвитку наукової бібліотеки університету, фонд якої станом на 1948 рік вже нараховував 330 851 примірник.

Але йшли роки, університет розвивався, збільшувалась кількість студентів, створювались нові наукові школи. Відповідно поповнювалися і фонди наукової бібліотеки. Після здобуття Україною незалежності розпочалася нова сторінка в історії університетської бібліотеки. Рішенням Вченої ради університету в 1994 році їй було присвоєно ім'я першого ректора **Михайла Максимовича**.

Наукова бібліотека університету сьогодні – це велика установа з розгалуженою мережею читальних залів і абонентів, книжковий фонд якої складає понад 3 млн. примірників. Особливе місце в бібліотеці займає створений у 1983 році відділ рідкісних книг, у фонді якого зібрані унікальні стародруковані, рідкісні та цінні видання XV–XXI ст. Загальний обсяг фонду становить 17 735 прим., з них 17 577 – рідкісні видання. З числа книг у примірниках: стародруків (до 1831 р. вид.) – 11 243 прим., рідкісних і цінних книг видання з 1831 р. – 4 916.

10 листопада 2021 року рішенням уряду фонд стародрукованих, рідкісних та цінних книжкових зібрань Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка внесено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання України.

На сьогодні Київський національний університет імені Тараса Шевченка є багатогалузевим класичним закладом вищої освіти України, національним надбанням освіти, науки й культури, який за результатами своєї діяльності здобув загальнодержавне та міжнародне визнання як провідний освітній, науковий та експертний центр України. Із року в рік університет є постійним лідером у вітчизняних рейтингах серед закладів вищої освіти (ЗВО) України, послідовно поліпшує свої показники у рейтингу зарубіжних університетів. Університет є єдиним закладом вищої освіти України, який вже вчетверте представлений

у світовому рейтингу університетів та наукових установ від консалтингового центру **CWUR** – Центр світових університетських рейтингів (OAE).

Бібліотека у цих умовах виконує важливу роль щодо інтеграції університету в європейський міжнародний освітньо-науковий простір, зокрема шляхом моніторингу ефективності наукових здобутків вчених університету в міжнародних реферативних базах Scopus, Web of Science, Google Scholar тощо та інформування науковців університету про досягнення зарубіжної науки. Службою інформаційного моніторингу наукової бібліотеки ім. М. Максимовича, створеною в березні 2015 р., лише за 2021 р. було зареєстровано 1 230 DOI для статей 44 наукових журналів університету, а також проведено перевірку на плагіат 5 453 документів.

З 2005 р. Бібліотека відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України визначена методичним центром для бібліотек університетів України і згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України здійснює методичне керівництво 177-ма бібліотеками закладів вищої освіти України та координує їх діяльність. Лише впродовж 2021 року університетською бібліотекою було видано 238,7 друкованих аркушів наукових публікацій, а до бібліотечного фонду надійшло 21 507 прим. нових видань. За єдиним обліком зареєстровано 41 356 користувачів, які обслуговуються на 22-х абонементів і в 20-и читальних залах. Впродовж минулого року попри карантинні обмеження було видано 211 899 прим. літератури та зареєстровано 745 460 звернень до електронних ресурсів.

За останні роки в бібліотеці відбулося понад 1,3 тис. масових заходів, які відвідало понад 35 000 гостей. Наймасштабнішими подіями стали Всеукраїнський експертний рейтинг «Книжка року», проекти «Ніч у бібліотеці» та «Тиха вечірка», історичні фестивалі «Античний Поліс» та «LEGIO Historica V», хакатони (Global Game Jam KNU, Google Hash Code). Лауреатами Всеукраїнського фестивалю «Читач року» в різних сферах суспільного та культурного життя ставали: заслужений лікар України, генеральний директор Національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит» **Володимир Жовнір**, журналістка та телеведуча **Світлана Леонтєва**, олімпійська чемпіонка з біатлону, заслужений майстер спорту України **Олена Підгрушна**, політик і громадський діяч **Микола Томенко**, народна артистка України, акторка **Наталія Сумська**, заслужений артист України, актор **Павло Піскуп**, заслужена

артистка України, співачка **Оксана Стебельська** та інші діячі. Окрім того, в бібліотеці проводяться різноманітні конференції, семінари, презентації книг, лекції, тренінги, воркшопи, мовні клуби, студентські зустрічі, квартирники, стендапи, квести, кінопокази, літературні вечори, художні експозиції тощо.

Наукова бібліотека ім. М. Максимовича має досвід багаторічної співпраці з низкою міжнародних студентських організацій (AIESEC, UGEN, Фундація регіональних ініціатив та ін.). Університетська бібліотека стала базою для корпорації «Науковий парк «Київський національний університет ім. Тараса Шевченка», яка керує проектами «California in Ukraine» та «KNU Leader HUB», проводить тренінги, лекції, зустрічі з провідними IT-спеціалістами, а також заняття Бізнес-школи КНУ. Тут також функціонує Національний центр розвитку креативного підприємництва, в рамках діяльності якого відбувся студентський конкурс ідей «Big Idea Challenge». Крім того, бібліотека продовжує багаторічний проект «Книга лікує», метою якого є збір та дарування дитячих книжок для пацієнтів НДСЛ «Охматдит».

Наукова бібліотека університету має плідні контакти з бібліотеками провідних університетів та наукових закладів зарубіжних країн, зокрема: із США, Франції, Німеччини, Нідерландів, Австралії, Великобританії, Японії, Фінляндії, Тайваню, Чеської Республіки, Словаччини, Словенії, Польщі, Румунії, Болгарії, Північної Македонії, Литви, Латвії, Естонії, Грузії, Азербайджану, Молдови та ін. Проте виконання колективом бібліотеки завдань, що зростають, суттєво ускладнюється відсутністю належних умов праці, читальних місць, площ для зберігання літератури тощо.

Потреба у спеціальному приміщенні для наукової бібліотеки університету залишається надзвичайно гострою проблемою. Вирішення цього важливого питання сьогодні, коли в умовах війни відсутнє необхідне фінансування, можливе, на мою думку, лише за сприяння Національної академії наук України шляхом повернення Київському національному університету ім. Тараса Шевченка історичної будівлі університету Святого Володимира (вул. Володимирська, 62), де зараз розташована філія Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського. У вказаній філії нині розміщуються кілька підрозділів НАН України, діяльність і зміну логістики яких можна буде врегулювати спільними зусиллями наших установ. ■

Література

1. Демченко Є. Будинок філії №1 Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та його художні пам'ятки. Бібліотечний вісник. 1998. №1. С. 19–27.
2. Історія бібліотеки університету Св. Володимира 1834–1920 рр. Режим доступу: <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/vystavka/library/library-1834/library-1834.pdf>
3. Історія бібліотеки Київського університету (1921–1990 рр. Режим доступу: <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/vystavka/library/library-1921/library-1921.pdf>
4. Історія Київського університету : монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2014. 895 с.
5. Історія Київського університету : монографія. 2019. 715 с.
6. Історія Київського університету : монографія. Т. 2. 2019. С. 723–1602.
7. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017.
8. Кобченко К. Спорудження корпусу університетської бібліотеки: історія Київського університету, якої не сталося. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. К., 2011. С. 17–21.
9. Малаков Д. В. Архітектор Осьмак: нездолана шляхетність. Київ: Кий, 2012. С. 79–101.
10. Мяскова Т.Є. Заснування та комплектування бібліотеки університету св. Володимира (1834–1841). Рукописна та книжкова спадщина України. 1998. Вип. 4. С. 292–302.
11. Назаревський О. Бібліотека І.Н.О. Кузня освіти. 1928. № 2. С. 26–27.
12. Шульгин В.Я. История Университета Св. Владимира. СПб, 1860.